

ISSN 2181-7324

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
YO'NALISHI**

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА НУУЗ

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз АСТА NUUz

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН

2022
1/8

Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми

Бош муҳаррир:

И.У.МАДЖИДОВ – т.ф.д., профессор.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Р.Х.ШИРИНОВА – ф.ф.д., профессор

Таҳрир хайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Муртазаева Р.Х. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Нишонов О.Ж. – ф.ф.д., проф.

Абдуллаева Н.Б. – ф.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Туйчиев Б.Т. – ф.ф.д., проф.

Утамурадов А. – ф.ф.н., проф.

Ахмедов Х.А. – с.ф.д.

Мирзаахмедов К.М. – с.ф.ф.д., PhD.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Болтабоев Х. – фил.ф.д., проф.

Рахмонов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Жабборов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Сиддикова И.А. – фил.ф.д., проф.

Садуллаева Н.А. – фил.ф.д., доц.

Арустамян Я.Ю. – фил.ф.д., доц.

Пардаев З.А. – фил.ф.ф.д., PhD.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2022

МУНДАРИЖА

Тарих

Абдуллаев Д. ЎзССРда мукофотлаш тизими: ҳолати ва тақдири (1945-1980 йиллар мисолида).....	4
Абдуллаева А. Замоनावий таълимда бўлажак ўқитувчиларда тарихий тафаккурни ва янгича фикрлаш тарзини ривожлантиришнинг ўзаро алоқадорлиги	7
Абдухалилова А. Совет тарихшунослигида Хива хонлигида солиқ тизими масаласи	10
Бобожонов А. Ўзбекистон прагматик ташқи сиёсати – Марказий Осиёда тинчлик ва тараққиётнинг асосий фактори сифатида	13
Мингнарлов А. Большевикларнинг динга нисбатан олиб борган сиёсати даврий матбуотда	17
Мухамедова М. Ўзбекистон музейларида «museum shop» фаолиятининг жорий этилиши: тажриба ва истикболлар	19
Рахматова Д. Миллат руҳиятини исканжага солиш услублари ёхуд пахтани қўшиб ёзишда айбланганлар	23
Самиев А. Мустақиллик йилларида ветеринария соҳасини ривожлантириш борасида қабул қилинган қарорлар ва уларнинг моҳияти	26
Sobirov J. Boburiylar davrida Hindistonning Buxoro bilan savdo va elchilik aloqalari	30
Худойбердиев Ў. Когон-Термиз темир йўли қурилиши тарихи	32

Фалсафа. Педагогика. Психология. Методика. Социология. Сиёсий фанлар

Абдуллаева Д. Гендер муаммосининг айрим замоनावий фалсафий концепциялари.....	36
Abdiraxmanova R. Oliy ta'lim muassasalari talabalariga aniq fanlarni o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati	39
Абдуллаева О., Турғунпўлатов Д. Ўқув жараёнининг самарадорлигини оширишда интернет тармоқлари орқали коммуникатив таълим дарсларни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари	42
Abdullaeva S. Oliy o'quv yurti talabalarining ijodiy qobiliyatlari psixologik-pedagogik (fenomen) sifatida.....	45
Абдурахмонов С. Демократиянинг гендерлашуви шароитида анъанавий қадриятлар трансформацияси ва гендер тенглаштириш масалалари.....	48
Агзамходжаева С. Жамият ва шахс: социогенезнинг ижтимоий-фалсафий асослари.....	51
Алламуратова Н. Ўзбек оиласида ёшлар эстетик тафаккурини шакллантиришда миллий қадриятлардан фойдаланишнинг тарихий аҳамияти	55
Алимова Ф. Критериальный подход к оцениванию результатов проективной деятельности	59
Ахмедова У. Информатика машғулотларида муаммоли вазиятларни яратиш	62
Ахундов У. Ҳаракатлар театри ва уни мактабгача таълимда амалга оширишнинг педагогик шарт-шароитлари	65
Boybekova Sh. Hadis ilmining qadriyat sifatida shakllanishi va ijtimoiy hayotga ta'siri	68
Болтаева М. Организация самостоятельной работы студентов в овладении русским языком	71
Goziyeva Sh. Essence, content and characteristics of the concept “inclusive education” in the context of foreign studies.....	73
Dushabaev D. Talabalarining jismoniy tarbiya jarayonida aylanma mashg'ulotlardan foydalanishning samarali usullari ...	76
Джураева Н., Джураев А. Theoretical approaches to the formation of paradigms of civilizations	79
Jumaniyozov X. Xalqaro munosabatlar takomilida geosiyosiy omillar roli tahlili	82
Исомиддинов Ю. Коррупцияга қарши кураш борасидаги фалсафий парадигмалар	85
Исроилова Ш. Ғарб фалсафий тафаккурида “адолат” ғоясининг ривожланиши	88
Киргизбаева Ф. ШОС: площадка для взаимопонимания и диалога	92
Кубаев М. Шахсда ғайриижтимоий ҳулқ-атвор юзага келишининг ижтимоий-психологик аспектлари	95
Кубатов Ш. Диндор шахси ва унда «мен» тасаввурларининг шаклланиш жараёналари	98
Mamatkulova G., Kattabaeva S. Enhancing writing competence and working with legal documents.....	102
Мамиров А. Ёшларни толерантлик руҳида тарбиялашда таълим муассасаларининг ўрни ва роли	105
Мараимова У. Барқарор иктисодий ўсишни таъминлашда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг тутган ўрни ва аҳамияти	109
Махмуджонов Т. Tibbiyot ta'limida amaliy mashg'ulot darslarini tashkillashtirish (qon biokimyosi misolida)	112
Махмудов К. Учинчи ренессанс – азму-шижоатли ёшлар қўлида	115
Mahmudjonova H. The role of cultural tradition in the formation of stereotyped thinking of the linguocultural community.....	118
Менглиқулов У. Ўзбек этномаданиятининг эволюцияси.....	120
Мовлонов М. Бўлажак муҳандисларни малакавий амалиётни лойиҳалаш асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикаси	123
Мухамедов А. XI-XII асрларда Марказий Осиёдаги ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ва унинг маънавий-маърифий жараёнларга таъсири	127
Муҳиддинова У. Шахсда копинг-ҳулқни шакллантирувчи ижтимоий-психологик омиллар таҳлили	130
Наримбаева Л. Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантириш омиллари ва тамойиллари	133
Обидов Ж. Талабаларда технологик детерминизм концепцияси асосларига доир билимларни ривожлантиришнинг тизимли-функционал модели.....	137
Отабоева З. Олий таълим муассасаси талабалари жамоасида ҳамкорлик маданиятини шакллантиришнинг назарий асослари	140
Rasulov I. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining kreativ fikrlashga o'rgatishda raqamli texnologiyalarning roli	143
Рахимов Ш. Профессионал таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш масалалари.....	146
Ruziyeva D. Talabalarini dasturlash tillari fanlaridan mustaqil ta'limini tashkil etish usullari	150
Ruziyeva Sh., Izbullayeva G. The importance of the pisa international assessment program in determining the level of intellectual education	154
Сантқулова Н. Таълим муассаса талабалари ўртасидаги академик мобиллик ва уларнинг фаолиятини баҳолаш мезонлари	157

Саидов И. Янгиланаётган Ўзбекистон ёшларининг ватанпарварлик туйғусини юксалтиришда анъанавийлик ва замонавийлик диалектикаси	160
Санаева С. Олий педагогика таълим муассасаларида тарбиявий фаолиятни ташкил этиш шакллари	163
Сирождидинова И. Лойиҳа технологияларининг замонавий таълимдаги ўрни.....	166
Suyarov Z. Kambag'allikning mohiyati, mazmuni va ijtimoiy hodisa sifatida.....	169
Ташанов А. Р.Э. Паркнинг маргинал инсон концепцияси.....	172
Турғунпўлатов Д. Лингвопоэтиканинг тадрижий ривожланиши ва унинг маърифий аҳамияти	175
Tursaotov A. Sport musobaqasi nazorat qilish usuli va ob'ekti sifatida.....	178
Турсункулова Ш. Тасаввуф алломалари маънавий меросининг тарихий-фалсафий таҳлили	180
Ўтамурадов А. Сиёсий етакчилик феноменига анъанавий ва замонавий ёндашувлар	183
Хамзаев Ш. Яссавийликда инсон рухий-маънавий баркамоллиги ва ахлоқий қарашларининг диалектик боғлиқлиги масаласи	187
Хамзахонов С., Собиржанов О., Тухтамурадов С. Особенности применения института производства судебных экспертиз англосаксонской и романо-германской систем права.....	190
Хо'janova T. Axborotlashgan jamiyat va uning mafkuraviy texnologiyalarini OAV tizimidagi to'g'ri foydalanishning yosh avlodni g'oyaviy himoyalashdagi ma'no-mazmuni va ahamiyati	193
Haydarova Ch. Umumiy kimyo fanidan kompyuter animatsiyasiga asoslangan o'quv adabiyotlarini yaratish metodikasi.....	196
Khamraeva R. Interactive methods of teaching english to correspondence students.....	200
Шарафутдинова Х. Оилада деструктив муносабат йўналишлари.....	203
Шарипова О. Хожгон тасаввуфий таълимотида тана ва руҳ масаласи.	207
Эгамбердиев А. Олий таълим трансформациясига оид глобал эмпирик тадқиқотлар таҳлили	210
Филология	
Абдурахманова М. Ўзбек, рус ва инглиз тилларида касаллик номлари тизими	213
A'zamova G. "Faire" fe'li ishtirokidagi frazeologik birliklarning o'zbek tiliga tarjimai talqini	216
Azimjonova Sh. Biz bilgan va bilmagan Cho'lpon	218
Азимова Ш. Тилшуносликдаги прагматик бурилиш асослари.....	221
Алиева М. Медиадискурс турлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари.....	224
Алиева Ш. Тил бирликларининг нутққа кўчиши	228
Bobojonova Sh. O'zbek tilida "ma'naviyat" leksik-semantik kategoriyasining markaziy tushunchalarini ifodalovchi semantik maydon.....	231
Болтабоева Х. “Истиқлол марши” ва Фитрат шеъриятида маърифат йўли	234
Болтаева М. Фразеология русского языка и возможности их использования в речи	237
Воситов В. Бевосита инглиз-турк тиллари алоқалари	241
Исмоилова М. Ўзбек тилида қарашлиликнинг ифодаланиши	244
Madiyoroova V. O'zbek tilidagi ayrim affiksalar arxaiik birliklarning tadqiqi.....	248
Максудова Ф. Закономерность использования коррелятивных связи в пословицах	251
Masodiqova Z., Hatamqulova Sh. Analysis of differences and differences between german and english	253
Махмудов Ж. Жомий Паҳлавон Махмуд ҳақида.....	255
Мирзаева В. Француз тилида эпитет ва аниқловчининг категориал жиҳатлари	258
Murodova D. Pak Vanso romanida "Yanga" obrazi talqini.....	262
Mahamadjonova O. Ramazon aytish an'anasi tarixiga doir	266
Набиева Р. Ўзлашмалар ва уларнинг тил луғат фондини тўлдиришдаги аҳамияти.	268
Намазова М. Амир Худойберди шеъриятида ижодкор феномени, шахсияти, оламини идрок этиш тамойиллари	271
Орипов Д. Дада Қўрқут: реалликдан афсонага кўчган шахс(ми)?!	273
Турдибеков М. Хўжа-Бақиргансой қоризлари тарихидан	276
Turdiyeva Sh. Nazar Eshonqul nasrida mifologizm.....	280
Умарханова Н. Концепт метафоры в интернет лексике как метод вторичной номинации	283
O'rozoov J. Haqorat mazmunidagi matnlar bo'yicha lingvokriminalistik tadqiq o'tkazish masalasi.....	286
Хатамова Д. Адабиётшунослик терминларини идентификация қилиш муаммоси.....	289
Худойбердиева Н. Замонавий лингвистикада колоронимлар тадқиқи.....	293
Эргашева Д. Ким Ён Сок ҳикоячилигида озодлик учун курашнинг бадиий тасвири	297
Yandashova T. O'zbek va turk tili toponimikasi tarixiga bir nazar.....	300
Ярашова Н. Болалар нутқининг ўрганилиши: ёндашув ва тенденциялар.....	304

Дилором АБДУЛЛАЕВА,
ЎзМУ мустақил изланувчиси
E-mail:atlanta@gmail.ru

ЎзМУ профессори, ф.ф.д. С.Азгамходжаева тақризи асосида

ГЕНДЕР МУАММОСИНИНГ АЙРИМ ЗАМОНАВИЙ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ

Аннотация

Мақолада замонавий жамиятда гендер муаммоларининг қўйилиши, унинг ижтимоий-фалсафий тадқиқига бағишланган айрим замонавий концепциялар таҳлил қилинган. Шунингдек, гендер муаммосининг феминизм, постмодернизм, феноменология, интеракционизм, этнометодологик концепциялардаги ўзига хос талқинлари, ўзига хос фарқли жиҳатлари тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: жамият, давлат, аёл, эркак, гендер, жинс, тенглик, ижтимоий ҳаёт, замонавий концепциялар.

НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ПРОБЛЕМЫ ГЕНДЕР

Аннотация

В статье анализируются некоторые современные концепции гендерной проблематики в современном обществе, ее социально-философские исследования. Также изучаются специфические трактовки гендерной проблемы в феминизме, постмодернизме, феноменологии, интеракционизме, этнометодологических концепциях, специфические различия.

Ключевые слова: общество, государство, женщина, мужчина, гендер, пол, равенство, социальная жизнь, современные представления.

SOME MODERN PHILOSOPHICAL CONCEPTS OF THE PROBLEM OF GENDER

Annotation

The article analyzes some modern concepts of gender issues in modern society, its socio-philosophical research. Also, specific interpretations of the gender problem in feminism, postmodernism, phenomenology, interactionism, ethnomethodological concepts, specific differences are studied.

Key words: society, state, woman, man, gender, sex, equality, social life, modern ideas.

Кириш: Замонавий жамиятда жинсий ўзига хосликини танлаш ҳар қандай жамиятни либераллаштириш ва инсонпарварлаштириш, шахс ҳуқуқларига риоя қилишнинг зарурий шарти сифатида тобора кўпроқ эътиборга олинмоқда. Шу билан бирга, агар бундай эркинлик инсониятнинг репродуктив қобилиятини рўёбга чиқаришга таҳдид сола бошласа, фуқаролик жамияти бефарқ қола олмайди. Ижтимоий тартибни сақлаш механизмлари нафақат жинсий ўзини идентификация қилиш, мос келадиган ташқи белгилар, эркаклар ва аёлларнинг ижтимоий ҳуқ-атворининг ўзига хос хусусиятлари асосида шахснинг маълум бир жинсга мансублиги, балки ўзини-ўзи идентификация қилиш учун ҳам муҳимдир. Гендер идентификациясининг феноменологик талқинига риоя қилувчи назариётчилар ўзаро таъсир жараёнида гендер хусусиятлари қандай намоён бўлиши ва бу жараён қандай сабаб содир бўлиши билан қизиқишади.

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Аёл ва эркак жинсларга хос қобилиятларни аниқлаш, ривожлантириш ва қўллаш муаммосига антик давр мутафаккирлари (Афлотун, Аристотел), ўрта асрлар (Августин, Фома Аквинский), француз маърифатпарварлари (Ж.-Ж.Руссо, Д. Дидро, Ш. Монтеске), замонавий фалсафа классиклари (Ф.Бекон, И. Кант, Г. Хегел, И.Г. Фихте) асарларида фаол ўрганилган. Ўтган асрда гендер масалаларини тушунишга Ж.Бодрийар, Ж.Делеуз, каби постмодерн анъананинг вакиллари салмоқли хисса қўшдилар. Ж. Деррида, Ж.Ф. Лётард, М. Фуко, этнометодологик ва феноменологик йўналиш тарафдорлари Г. Гарфинкел, И. Хоффманлар гендер фалсафасига доир салмоқли ишларни амалга оширганлар. Мазкур тадқиқотлар ва концепцияларда гендернинг турли қирралари ўзига хос талқинлар асосида ритилган. Ушбу мақолада анализ

ва синтез, сабабийлик, тарихийлик, холислик, мантикийлик, тизимлаштириш, статистик, қиёсий таҳлил каби методлардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Гендернинг иккита асосий микроижтимоий назарияси - гендер муносабатларининг ижтимоий қурилиши ва рамзий интеракционизм Г.Гарфинкелнинг этнометодологик парадигма бўлган учинчи манба билан тўлдирилди. Инсоннинг бошқалар томонидан эркак ёки аёл сифатида тан олинishi жуда муҳимдир. Чунки, жинсни белгилаш ижтимоий мулоқотнинг зарурий шарти бўлиб хизмат қилади. К. Вест ва Д.Зиммерман фикрича: "Жинс ва жинсга мансуб тоифаларни аналитик фарқлаш "мавжудлик" жамиятдаги гендер идентификатори» каби элементлар ўртасидаги муносабатларни тушуниш ва ўзаро таъсир қилиш иши қандай амалга оширилишини тушуниш учун жуда муҳимдир[1.195].

Феноменология вакиллари кундалик ҳаётни ўз таълимотининг асоси деб билишади, бунда ижтимоий ҳаёт, тинчлик, соғлом фикр асосида инсон ўзининг барча ҳаракатларини, фаолиятини қуради, ўз ижтимоий дунёсини ўз-ўзидан равшан ҳақиқат, воқелик сифатида қабул қилади. "Жинс эса, - бу эркак ва аёл ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг кундалик дунёси бўлиб, унда ғоялар, ахлоқ, амалиётлар мужассамланган; - бу ижтимоий тузумнинг тизимли хусусияти бўлиб, уни тарқ этиб бўлмайди; - у онг тузилмаларида ҳам, ҳаракат тузилмаларида ҳам доимий равишда такрорланади»[2.17]. Кундалик ҳаётда бир вақтнинг ўзида субъектив ва объектив элементлар - ижтимоий тизимлар, шахсларнинг жинсини аниқлаш бир томондан, уларнинг биологик хусусиятлари билан боғлиқ организм бошқа томондан ҳамда ижтимоий ва индивидуал онг амалий характер касб этади. Жамоатчилик фикрида ҳукмронлик қилувчи эркак ва аёл моҳияти, эркаклик ва

аёллик ҳақидаги ғоялар макон ва вақтнинг ўзгаришига қараб ўзгариши мумкин, чунки кундалик ҳаётда шахс характер хусусиятлари гендер идентификатори нафақат ассимиляция қилади ва қўпайтиради, балки ўзини ҳам фаол равишда куради гендер муносабатлари ва улар билан аёллик ва эркаклик ҳақидаги ғоялар ҳам ривожланиб боради.

Гендернинг феноменологик концепциясининг манбаларидан бири П. Бергер ва Т. Лукманнинг кундалик ҳаёт, кишиларнинг меҳнат, турмуш ва дам олиш соҳасидаги ҳаётий фаолиятига асосланган воқеликнинг ижтимоий қурилиши концепциясидир. Гендер муносабатларининг кундалик ҳаёти анъаналар ва инновациялар динамикасида шаклланади, уларнинг ўзаро таъсир қилиш механизми шахсий ва жамоавий макон ва вақт чегараларида кундалик ҳаётнинг қурилишига сезиларли таъсир қилади.

Ижтимоий феноменологлар, социологиядаги ёндашувлар, уларнинг муаллифлари анъанавий макрони танқид қилдилар - умумий семантик конструкцияларни ижтимоий дунёга (масалан, иқтисод ва сиёсат, ижтимоий тузилма ва ижтимоий функция ва бошқалар) нақсоний равишда ўтказган деб ҳисоблайдилар, кейин уларнинг фикрича, ижтимоий назариётчилар микрога муайян жамиятдаги шахсларнинг ижтимоий ҳаракатлари ҳақидаги билимларга, ҳақиқийлигига таяниб мурожаат қилишлари керак»[3.78-79].

Ушбу концепцияга кўра, одамлар доимо ўз фаолиятида назарий фикрлашлар билан эмас, балки кундалик билимлар, ярим илмий талқинлар яшайди ва ҳамма воқеликлар ва ҳодисалар кундалик ҳаётда одатдагидек қабул қилинади»[4.18]. Кундалик ҳаётда иштирокчиларнинг хулқ-атворини ўзаро когнитив ва меъёрий талқин қилиш асосида одамларнинг жинси, ёши бўйича идентификациялаш ва ўзини ўзи англашга мувофиқ ижтимоий муносабатларнинг моделларини ёзишда аёл, эркак, тadbиркор ёки олим сифатида рол ўйнаш маълум схемалари шакллантирилади. Бу одатийлаштириш, институционализация, қонунийлаштириш схемалари ижтимоий назорат механизмининг асосини ташкил қилади.

Натижада, ижтимоий воқелик шахс учун объектив, олдиндан белгиланган хусусиятга эга бўлади ва у макон ва замонда ўз хоҳишига кўра ўзгартира олмайди. Бироқ, бу субъективларо ҳақиқатдир. Кундалик ҳаёт одамларнинг биргаликдаги фаолияти маҳсули бўлиб, улар нафақат фазо ва вақт ўлчовларда жамиятни яратадилар, балки жамиятнинг, аниқроғи, бевосита атроф-муҳитнинг доимий аралашувига дучор бўладилар. Аммо инсон намоён бўлишининг ўзига хос шакли табиат бўлиб, айнан шу ижтимоий-маданий шаклланиш билан белгиланади ва уларнинг турлари қўпчилигига мос келади». Шунинг учун В.В. Феррони таъкидлайди: "Фақат борлиқнинг бирлигини эмас, балки ҳақиқатнинг қўплигини ҳам ўйлаш керак. Ҳақиқат ҳар доим дискурсивдир, чунки у турли хил таърифларда мавжуд»[5.103].

Инсоннинг хулқ-атвори ҳайвонлар билан солиштирганда, шу жумладан жинсий хулқ-атвор алоҳида хилма-хиллик билан тавсифланади.. Инсон жинсий муносабатлари нисбатан "йўналтирилиши мумкин бўлган объектларга ҳам, намоён бўлиш шаклларига нисбатан ҳам қаттиқдир". Нормативлик/девиантлик эса нисбий хусусиятга эга бўлиб, у фақат ижтимоий-маданий рамзий олам нуқтаи назаридан фазовий чегаралар доирасида аниқланади. "Инсон фаолиятининг тарихий маҳсули сифатида ҳамма нарсаси ижтимоийдир - қурилган одамлар ўзгарувчан бўлиб, ўзгаришлар инсоннинг аниқ ҳаракатлари билан содир бўлади»[6.37].

Рамзий оламни сақлаш ва ўзгартириш - одамларни ушбу универсум доирасида ушлаб туриш учун мавжуд

тартибни қонунийлаштирадиган мафкуравий тизимлар, шахсларни ижтимоийлаштириш бўйича амалий чоралар, оғишларнинг олдини олиш ва инкор этишнинг концептуал механизмлари мифология, дин ва фалсафадир. Жамият фаолиятининг энг муҳим шарт ижтимоийлашув жараёнида амалга ошириладиган идентификациядир, чунки "маълум бир қоида билан белгиланган дунёда шахсга берилган хусусиятлар алоҳида ўрин эгаллашни англатади»[7.96].

Шундай қилиб, воқеликнинг ижтимоий қурилиши концепцияси нуқтаи назаридан, гендер идентификациясини ва унинг жамият фаолиятидаги ролини тушуниш учун, жамият эҳтиёжларига мос келадиган, гендер оғишларига тегишли жамоатчилик фикрини шакллантириш учун янги имкониятлар очилади. Феноменологик фалсафий парадигмага кўра, воқеликнинг ижтимоий қурилиши билимнинг ихтисослашган шаклларига асосланмайди, балки табиий фанлардаги каби ва "кундалик ҳаёт ҳақидаги билим", унда мавжудликнинг ўзига хос, индивидуал шакллари, билим предметининг амалий ва назарий қизиқишларига қараб турли даражадаги фикрлаш фандан олдинги ва илмий жиҳатдан типиклаштирилади.

Гендер ижтимоий ўзаро таъсир ва тузилмалар орқали эришилган мақомни ифодалайди, турли жинсдаги одамлар ўртасидаги муносабатлар эҳтиёжларга қараб эркаклик ва аёллик тушунчаларини қамраб олади. Кундалик мулоқотда инсоннинг гендер ўзига хослиги бошқалар томонидан талқин қилинишида намоён бўлади ва ижтимоий назорат механизми билан белгиланади. Шундай қилиб, Т.О. Вест ва Д.Зиммерман фикрича, ижтимоий ҳаётда жинснинг яратилиши эркаклар ва аёллар ўртасидаги ижтимоий муносабатларга нормаллик ва табиийлик мақомини беради, уларнинг иерархик муносабатларини ташкил этишнинг қонуний усулларига айлантиради.

Гендер идентификациясининг феноменологик талқинининг иккинчи манбаи И. Хоффманнинг рамзий, драматик интеракционизмидир. Ушбу парадигма гендернинг ижтимоий қурилишининг субъектив характерини очиб беради[8.330-331]. Шахслар ижтимоий ўзаро таъсир жараёнида, бир-бирлари билан мулоқот қилишда, бир-бирига кундалик таъсир кўрсатишда, бир-бирига нисбатан, уларнинг жинсий ўзига хослиги, муносабатлар ва гендер хулқ-атвори нормаларида тўғри ва мақбул бўлган нарсалар ҳақида ғояларни шакллантириш орқали шахсларо муносабатларни курадилар.

Шунинг учун, бир хил биологик жинсда жинсий ўзини ўзи аниқлашнинг турли хил вариантлари мавжуд (гетеросексуаллар, гомосексуаллар, бисексуаллар, трансвеститлар) ва ижтимоий ўзаро таъсир муҳити идентификация навларининг шаклланиши ва тарқалишига сезиларли таъсир кўрсатади. Бу, айниқса, ёпиқ жамиятларда эркакларнинг нисбий танқислиги билан ёки аёллар, моногам оилани яратишда иқтисодий чекловлар ва бошқалар туфайли яққолроқ сезилади.. Рамзий интеракционизм доирасида шартланган гендер назарияси ўзига хос умумий позициядан келиб чиқади: "Гендер ўзига хослиги, унинг бошқа ижтимоий турлари каби, ижтимоий ўзаро таъсир жараёнида пайдо бўлади ва шахснинг ўзи билан боғлиқ бўлиб, бир вазият чегарасидан ташқарига чиқади ва ўзаро таъсирнинг турли вазиятларда доимо тасдиқланиши керак»[9.365].

Замонавий рус файласуфи Э.Л. Петренко қайд этади: "Бугунги кунда гендер жинсни ўрганишда нафақат янги илмий парадигма, балки янги қарашнинг прототипи, ижтимоий алоқалар ва муносабатларнинг янги модели сифатида қабул қилинади. Жинс мавжуд, такрор ишлаб чиқарилади, барча ижтимоий муносабатларга, алоқаларга ва инсоннинг ички дунёсига таъсир қилади. Гендер таҳлилида ижтимоий жинс инсоният жамияти, маданияти

ва муносабатларининг барча жабҳалари функциялари сифатида қаралади"[10.3]. Шу билан бирга, табиий ва ижтимоий фанлардаги кузатиш соҳалари (табиий дунё ва ижтимоий ҳақиқат) сезиларли даражада фарқ қилади. "Буни тушуниш учун олимлар томонидан яратилган идеал объектлар ижтимоий воқелик, ўз ижтимоий дунёсида кундалик ҳаёт кечираётган одамларнинг оддий онги томонидан қурилган идеал объектлардан олиниши керак"[11.535].

Америкалик Б. Хоокснинг фикрича, феминизмнинг ижтимоий ҳаракат сифатида таърифи эркаклар билан тенглик, қарама-қарши жинс вакиллари билан муносабатлар муаммоларига эътибор қаратиш, жамиятдаги ҳуқуқий ислохотларни камситишга олиб келди. Феминизм аёлларга нисбатан зулмни тугатиш ҳаракати сифатида бизнинг эътиборимизни ҳукмронлик тизимларига ва уларнинг жинсий, ирқий ва синфий зулм билан алоқасига қаратади"[12.253].

Шундай қилиб, М. Жонсон, тизимли равишда функционалистик ёндашувдан фойдаланиб аёлларнинг оилада ҳам, иқтисодий ҳаётда ҳам ифодали ролининг аҳамияти ва ижтимоийлигини таҳлил қилишга катта эътибор беради. Лекин айни пайтда аёлларнинг тобелигининг сабаблари сифатида эркакнинг экспрессив табиати ва патриархал жамиятда шаклланган маданиятнинг хусусиятлари, бу эр томонидан таъминланган иқтисодий хавфсизлик қадриятларининг устуңлигини тасдиқлаши, оилада ташувчиси она бўлгани, шундай тарзда ўғил болалар ва қизлар тарбиялаши ва бошқаларни келтиради. М. Жонсон хулоса қиладики, "Чунки болалар оилада аёлнинг "заиф хотин" сифатида намоён бўлишини, улар патриархатга ҳурматли муносабатда бўлишни ўрганадилар ва аёл билан солиштирганда эркакларнинг янада кучли ва аҳамиятли томонлари кўринади"[13.357]. Эркак усуллари ва имкониятини аёлларникига қараганда самаралироқ, деб билиш маданиятга кириб боради.

П. Ленгерман ва Ж. Ниебругте-Брантлиннинг фикрича, бу нуқтаи назар амалда тасдиқланмаган, аммо улар буни тасдиқламайдилар ҳам. Унда буни қандай изоҳлаш мумкинки, бу дунё аҳолисининг ярмидан кўпини ташкил қиладиган ва эгалик қиладиган эркаклар билан тенг ҳуқуқли ривожланган мамлакатларда аёллар кўп ҳолларда ўзини ўзи англаш ва юксалиш учун тенг имкониятларга эришмаган. Гуманистик экспрессив қадриятлар қарор топмаган. Шубҳасиз ўғил болалар ва

қизлар катта бўлиб, иқтисодий ва сиёсий ҳокимиятнинг ўзгармас ҳолатлари босими остида бошқаларга ҳамдардлик каби инсонпарварлик қадриятларига амал қилишдан кўра, прагматик, худбин қадриятларни афзал кўришни бошлайдилар.

Бизнингча, бу муаллифлар бунда полемик, шахс ва жамият манфаатлари диалектикасини, уларнинг тўлиқ мос келишининг мумкин эмаслигини ҳисобга олмайдилар. Жамиятнинг элементи сифатида шахс нафақат уни ўзига боғлаб турадиган манфаатларга эга жамият билан, уни амалга ошириш зарур ҳар бир шахс, балки ўзининг шахсий манфаатлари шахсий бахт ва шахсий қобилиятларни ўз-ўзини амалга оширишдан ўз шахсийлигини таъминлашга қадар ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Шу сабабли, К.Б. Уорд, фикрича, кўплаб концепциялар аёлларнинг уй ҳўжалигидаги мавқеини эътиборсиз қолдиришда давом этаверади, бу эса деярли дунёдаги барча мамлакатларида "ташқилот меҳнат каби" тартибга солинган, ҳуқуқий, иқтисодий асосларини топа олмайсиз. Шу муносабат билан, тадқиқотчиларга кўра аёлларнинг эркин меҳнати жаҳон иқтисодиётига қўшган ҳиссаси ва эркаклар ҳукмронлигига доир муаммолар гендер соҳасидаги нақақат анъанавий, балки замонавий муаммолари қаторида ҳам сақланиб қолмоқда.

Хулоса: Дастлаб ушбу муаммонинг эътибор қаратиладиган энг муҳим томонлари объектив жиҳатдан жинслар ўртасидаги меҳнат ва ижтимоий ролларни тақсимлаш, биологик, технологик, иқтисодий ишлаб чиқаришдаги ўрни муаммолари бўлган бўлса, ҳозирги кунда субъектив ички шароитга қаратилган муаммолар эркак ва аёл шахснинг хусусиятлари, ижтимоий роллар ва мақомларни кўрсатадиган анъанавий стереотиплар, уларнинг жамоатчилик онгида мустаҳкамланишининг интересубъектив белгилари каби гендер тенгсизлигини ифода этувчи жиҳатлар сифатида эътироф этилмоқда.

Ўзбекистонда сўнги йилларда гендер тенглик масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бугунги кунга келиб соҳага оид 25 та қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати таркибида Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари қўмитаси, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги, Республика хотин-қизлар жамоатчилиги кенгаши каби янги тузилмаларнинг ташкил этилиши Ўзбекистонда аёллар ҳуқуқлари, гендер тенглигини таъминлашнинг ягона яхлит механизмга айланди.

АДАБИЁТЛАР

1. Вест К., Зиммерман Д. Жинсни яратиш // Гендер дафтарлари. Э. Здравомыслов ва А. Темкина таржималари остида. -СПб.:Дмитрий Буланин, 2000 йил.-С.195.
2. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. – 2000. – № 11. – С. 17.
3. Кравец А.С. Субъективная форма бытия ценностей // Вестник ВГУ. Сер.: Философия. – 2012. – № 2. – С. 78–79
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – С. 18.
5. Феррони В.В. Социальная реальность и реальность другого // Вестник ВГУ. Сер.: Философия. – 2012. – № 2. – С. 103.
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – С.37.
7. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – С.96.
8. Goffman E. The arrangement between sexes //Theory and society. 1977. – № 4. – Р. 301–331.
9. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 365.
10. Петренко Е.Л. Гендер и образ современности // Общество. Гендер. Культура: Материалы Международ. научно-практич. конф. Омск, 20–21 сентября 2001 г.: В 2-х ч. – Омск: Омск. госуниверситет, 2001. – Ч. 1. – С. 3.
11. Шюц А. Формирование понятия и термин в общественных науках // Американская социологическая мысль: Тексты / Под. ред. В.И. Добренькова. – М.: Изд-во Межд. университета бизнеса и управления, 1996. – С. 535.
12. Хукс Б. Феминистская теория: от края к центру // Антология гендерной теории. – Минск, 2000. – С. 253.
13. Ритцер Дж. Современные социологические теории. – 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 357.